

# Tidsmestring i familien: En undersøgelse af forældres ulige vilkår for indflydelse på hverdagen

**Anja Marschall og Sine Penthin Grumløse**

Hverdagen i børnefamilien er i dag præget af et hektisk tempo og et intenst tidspres. Mange familier har så travlt, at det kan være svært at etablere en hverdag med den nødvendige tid til at drage omsorg for hinanden. I denne artikel analyserer vi, hvordan familiepolitikken overser betydningen af, at forældre har meget forskellige vilkår, når de søger at skabe tid til familiens fælles hverdagsliv. Selvom der fra politisk hold har været interesse for de tidsmæssige forhold i familierne i ganske mange år, er devisen i dag, at det er forældrenes individuelle valg, der skaber betingelserne i familiens hverdag. Gennem interviewmateriale med forældre viser vi forældres forskellige vilkår for at træffe tidsoptimerende valg i hverdagen og undersøger, hvordan de forskellige tidshåndteringer skaber differentieringer forældrene imellem.

**Familieliv, tid, forældreskab, acceleration, ulige vilkår i hverdagen**

## Introduktion

Forældres vilkår for at drage omsorg for deres børn og for hinanden i hverdagen er et forhold, der igennem de seneste generationer jævnlige har fået opmærksomhed. Særligt i de senere år har der været fokus på, at hverdagen i børnefamilien er hektisk (Grumløse & Marschall, 2024) og i tidsmæssig acceleration (Rosa, 2014). I den offentlige debat har temaer som mental load (fx Akselvoll, 2023) om mødres usynlige arbejde i hjemmet, og ”familiers farvel til hamsterhjulet” (fx Humaidan, 2023) fyldt en del. Ligesom den manglende samfundsmæssige værdisætning af omsorgsarbejdet er i vælten (Holten, 2024). På forskellig vis adresseres tid og hverdagslivet i familien. Dette sker også på Christiansborg, hvor vi ser en opblomstring af dialogen om familiers hverdagsliv og om samspillet mellem familieliv og -politik. Dette sker efter, at den familiepolitiske dialog har været nedprioriteret i en længere årrække (Grumløse, 2014).

Kaster vi blikket tilbage, var det i 1960erne, at hverdagslivet i børnefamilien for alvor kom på dagsordenen på Christiansborg. Det var blandt andre Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet, der stillede spørgsmål om, hvorvidt tiden til børnene var kommet under pres eller måske i direkte karambolage med forældrenes arbejdsliv (Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet, 1970), og et underudvalg blev bedt om at undersøge:

*(...) familiens og børnenes vilkår i den nuværende samfundsmæssige situation, hvorkvinder i stigende grad deltager i erhvervslivet, samt at vurdere, hvorvidt den således beskrevne situation kan anses at være tilfredsstillende for familiens og børnenes trivsel (...)* (Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet 1970, s. 7)

Mens Børnekommissionen godt 10 år senere konkluderede, at:

*Arbejdstidens længde blandt udearbejdende kvinder med mindre børn synes ude af trit med, hvad de selv ønsker. Kun få anser end ønsker modellen med to fuldtids udearbejdende forældre for at være ideel. Stadig flere småbørnsmødre synes derimod at være tiltalt af ideen om, at også fædrene skal have deltidsarbejde.* (Børnekommissionen 1981, s. 35)

I 2007 kunne Familie- og arbejdslivskommissionen konkludere, at der ikke var sket meget trods årtiers fokus på samspillet mellem arbejds- og familielivet. Mange børn og forældre oplevede fortsat et voldsomt pres i hverdagen (Familie- og arbejdslivskommissionen, 2007). Sammenfaldende med årtiers efterspørgsel på mere familietid, viste Rockwool Fonden i 2018, at forældres aktive samvær med deres børn er vokset. Undersøgelsen pegede dog samtidig på en social ulighed. Forældre med en lang videregående uddannelse bruger i dag godt dobbelt så lang tid sammen med deres børn, som forældre med en kort uddannelse. Udviklingen er således med til at forstærke den sociale ulighed familierne imellem og særligt over de seneste 15 år ses en øget social skævvridning (Bonke & Christensen, 2018). En af forklaringerne på den stigende ulighed kan ifølge fonden være, at forældre med højere uddannelser ofte har bedre muligheder for at finde fleksible job og dermed bedre mulighed for at skabe de nødvendige balancer i familiens hverdagsliv. I 2024 kædede Rockwool Fonden desuden den aktuelle lave fødselsrate direkte sammen med, at særligt lavt- og kortuddannede forældre ofte er hårdt pressede i en hverdag med børn (Fallesen & Mortensen, 2024).

I denne artikel går vi tæt på samspillet mellem familiepolitik og familieliv og undersøger, hvordan man fra politisk hold adresserer forældres tidstrængselsproblematikker. Vi zoomer ind på, hvordan hverdagslivet i familierne opleves og hænger sammen med en politik, der lægger vægt på forældres individuelle ansvar for at skabe tid til familiens fælles liv.

## Metode og empiri

Det empiriske materiale, der danner grundlag for artiklen, er sammensat. Analyser af politiske dokumenter som fx kommissionsbetænkninger og udvalgsrapporter bidrager til forståelsen af den politiske rammesætning i relation til familiers dagligliv og til samfundsdiagnostikken: ”Det går stærkt i mange børnefamilier” (Grumløse & Marschall, 2024). Det øvrige materiale er hentet i tre forskellige interviewundersøgelser. Projektet *Familie og hverdag* er lavet blandt kortuddannede i 2014-2015, hvor 41 forældre er interviewet om deres forhold mellem arbejds- og familielivet. Analysen er formidlet i rapportform med fokus på forældrenes erfaringer med at få hverdagen med børn til at hænge sammen (Grumløse, 2015). Forældrene var for en stor dels vedkommende ansat i industrien, og i det vi kan betragte som ufleksible stillinger. Nogle var ansat på et mejeri og andre på øvrige fødevarerproducerende fabrikker. Interviewene var struktureret i forhold til temaerne: 1. Hverdagsliv med børn i spændet mellem arbejds- og familieliv, og 2. Ønsker og forestillinger om hverdagslivet i fremtiden. I de to øvrige projekter, *Samarbejde om trivsel* (Marschall, 2018-2020) og *Tid til familien* (Marschall & Grumløse, 2022-2024), er i alt 17 forældre interviewet. Forældrene fra disse studier har på forskellig vis reflekteret over eller foretaget tidsmæssige omprioriteringer i deres liv med det for øje at forbedre hverdagen i familien. I projektet *Samarbejde om trivsel* er forældrene rekrutteret gennem børnenes daginstitutioner, mens de i projektet *Tid til familien* er rekrutteret gennem annoncering på sociale medier og via ”sneboldeffekten”. Alle 17 interviews var struktureret i henhold til tre overordnede temaer: 1. Familieliv og idealer, 2. Hverdagsliv, praksis og bekymringer, og 3. Familieliv før, nu og i fremtiden. Gennem interviewmaterialet undersøges det, hvordan forældre er i gang på daglig basis med at få tilrettelagt hverdagen med god tid til det fælles hverdagsliv men oplever at have meget forskellige vilkår, når de forsøger at mestre tiden. Vi udfolder, hvordan forældre i dag har forskellige vilkår for at leve op til den forælderrolle, som italesættes fra politisk hold.

## Teoretisk baggrundstæppe

Hartmut Rosa (2014) kaster med sit begreb om tidsmæssig acceleration lys over, hvordan det samfundsmæssige tempo i disse år øges. For mange forældre betyder det, at de føler sig fanget i en konstant kamp med at forsøge at finde den rette balance mellem deres arbejde og familiens øvrige liv (Familie- og Arbejdslivskommissionen, 2007; Grumløse, 2015; Grumløse & Marschall, 2024). Rosa interesserer sig for menneskets mulighed for at forbinde sig til sin omverden og har i den forbindelse to for denne artikel centrale begreber: resonans og dissonans. Med begrebet resonans betoner Rosa menneskers oplevelse af meningsfuldhed og ”samklang” med omverdenen. Det at være i et resonansforhold til andre handler om at være til stede på måder, så det er muligt at kunne tune sig ind på og afstemme sig i forhold til hinanden. Det kræver derfor tilstedeværelse, nærvær, empati og ikke mindst opmærksomhed at indgå i

relationer karakteriseret ved resonans. Begrebet dissonans beskriver derimod en fremmedgjorthed og oplevelse af en manglende forbindelse til omverdenen. I en hektisk hverdag kan muligheden for resonans besværliggøres. Således påpeger Rosa, at tidsmæssig acceleration kan føre til følelsen af afsavn og dissonans, og det i hverdagslivets høje tempo kan være svært at forbinde sig til hinanden i familien og opretholde de stærke bånd og nærvær, som vi inderst inde finder nødvendige.

Rosa fremhæver desuden tidshunger som et vilkår for mange mennesker og hjælper os til at få øje på, at det at opleve tidsknaphed i hverdagen ikke kan betragtes som et individuelt forhold, men netop må ses som et alment forhold, som gør sig gældende for mange familier i dag. Der ser desuden ud til at være forskel på hvilke balanceringsmuligheder, der er til rådighed i familierne afhængigt af, hvor på arbejdsmarkedet forældrene placerer sig, og i forhold til hvilke justeringer i hverdagen forældrene finder mulige at lave. Rosa forholder sig i sine analyser til den gennemgående samfundsomvæltning, og til hvordan denne påvirker mennesker. Han viser dermed også, hvordan mennesker rammes forskelligt, fx når nogle må slås med ufleksible arbejdsforhold, et øget arbejdstempo, overhængende risiko for at brænde ud og måske også prekære arbejdsvilkår (Rosa, 2021).

Når vi i det følgende undersøger samspillet mellem familiepolitik og forældres oplevelse af tidsmestring i hverdagen, går vi diskursanalytisk til værks. Vi betragter forældrene som subjekter, der deltager aktivt i at forstå og forme familiens hverdagsliv og deres forældreskab i samspil med historiske og aktuelle vidensregimer (Rose, 1999). Forældreskabet betragtes i relation til en politisk virkelighed, der i dag hylder forældres såkaldte frie valg. Med Althussers (1983) begreb om interpellation kan man sige, at forældre i dag anråbes som ansvarlige for familiens hverdagsliv og de – fordi de betragtes som sådan – søger at leve op til de forventninger, der er til dem og deres forældreskab. Dette bevirker, at en del forældre oplever, at de ikke kan leve op til de samfundsmæssige forventninger. Når det kommer til tidsmestring og det at skabe tid til familiens fælles liv, peger et fejlslagent forsøg herpå således tilbage på forældrene som dem, der ikke lykkes. Familiepolitikken fungerer således som et ganske stærkt styringsredskab, der får betydning for, hvorvidt man kan forstå sig selv som en god forælder og sit forældreskab som vellykket eller ej. Frit efter Nikolas Rose kan vi betragte nutidens forældre som subjekter, der ledes som frie subjekter, og derfor er nødt til at forsøge at agere som sådanne (Rose, 1999).

### Politisk opmærksomhed på familiens hverdagstid

Op igennem 1970erne fyldte debatten om forholdet mellem forældres arbejds- og familieliv på den politiske dagsorden. På venstrefløjen argumenterede man for, at alle forældre skulle have mulighed for at arbejde deltid, mens børnene var små, mens man på den politiske højrefløj argumenterede for, at en af

forældrene skulle have mulighed for at være sammen med børnene i hjemmet. Her byggede man argumentvis videre på grundtanken fra 1960erne om, at alle småbørn har bedst af at være sammen med deres forældre, og en grundfortælling om hjemmet og (dengang) moderen som særlig vigtig for barnets trivsel og udvikling (Grumløse, 2014). I 1970erne var også faderen skrevet frem som en vigtig person i den sammenhæng. I blandt andet Børnekommissionens betænkninger blev familiens tid sammen italesat som hensigtsmæssig for både barnet, familien og samfundet. Som daværende socialminister Ritt Bjerregaard redegjorde i Folketingssalen, da Børnekommissionens hovedrapport blev præsenteret i 1981:

*For det første har store grupper børn for lidt kontakt med deres forældre, der er overarbejdede og stressede. En meget stor del af småbørnsfamilierne har to udearbejdende forældre, og i mange har begge fuldtidsarbejde. Børnene må i disse familier undvære kontakten med forældrene i de fleste af dagens bedste og aktive timer. Kontakten bestemmes af arbejdslivets betingelser og ikke af barnets skiftende behov. Forældrenes kræfter til at give børnene opmærksomhed og omsorg er små efter en lang arbejdsdag uden for hjemmet. Når begge forældres fravær sammenlægges, bliver det ofte på 80 timer om ugen mod 45-50 timer tidligere, hvor kun den ene arbejdede. Børnenes kræfter og evne til at koncentrere sig om forældrene er ofte ringe efter en lang dag i institutionen. Oplevelsen af tryk, nær kontakt og tilhørsforhold er truet i disse familier med virkninger for børnenes følelsesmæssige, sociale og intellektuelle udvikling (7/10 81: Redegørelse om Børnekommissionens betænkning, s. 73)*

Nødvendigheden af at finde politiske løsninger på familiernes besværligheder var således til at få øje på i dansk politik. Op igennem 1980erne lavede man blandt andet forsøg med tilskud til hjemmepasning i Gentofte kommune. Da den daværende socialminister blev spurgt, om denne ordning kunne udbredes til resten af landet, var svaret, at det ville blive for dyrt (Folketingstidende 1989/1990, Forhandlingerne II: spalte 2555ff). Selvom man i partier som Det Konservative Folkeparti og Venstre også på dette tidspunkt talte for, at forældrene skulle have bedre mulighed for at passe deres børn hjemme og derved få et bedre forhold mellem arbejdslivet og familiens liv i øvrigt, stemte man i disse partier imod et forslag om at gøre ordningen landsdækkende. Argumentet var statsøkonomisk. I samme periode introducerede Venstre begrebet "frit valg" på børne- og familieområdet, og i løbet af få år var de politiske dialoger om, hvordan man kan skabe bedre vilkår for familierne erstattet af en forståelse af, at det gode hverdagsliv med børn kan udfolde sig på mange måder (fx Regeringens Børneudvalg, 1996), og det derfor ikke giver mening at arbejde for "de rette

vilkår” for børnefamilierne (Grumløse, 2014). Det var med andre ord ikke længere betragtet som en politisk opgave at sikre det gode familieliv. Da Familie- og arbejdslivskommissionen godt 15 år senere udgav deres hovedrapport *Chance for balance* (2007), blev kommissionens 31 forslag da heller ikke taget op i folketinget. Også på dette tidspunkt blev det gode hverdagsliv i en børnefamilie italesat som forældrenes ansvar, og noget man fra politisk hold ikke skulle blande sig i (Grumløse, 2017).

Når vi som her betragter familierpolitikken over en årrække, tydeliggøres det, at samspillet mellem familierpolitik og familiers aktuelle udfordringer er grundlæggende ændret. Der er stor forskel på tidligere familierpolitiske intentioner om at skabe bedre forhold for familierne og den senere italesættelse af forældres frie valg som grundlaget for hverdagen i familien. Ligesom der er stor forskel på, hvorvidt staten anråber forældrene som nogle, der skal have bedre vilkår og i den forbindelse sikres af en familierpolitisk ramme, eller anråbes som frie subjekter, der selv har pligt til at træffe gode valg, og dermed er ansvarlige, når det knirker i hverdagslivet.

Der er i dag fornyet opmærksomhed på det politiske ansvar over for børnefamilierne, og denne afspejler de tidligere forståelser af, hvad politikkenes rolle er. På den ene side står et parti som Liberal Alliance, der ønsker at give familierne et reelt frit valg i forhold til, hvor børnene skal være i deres første leveår (ved at lade pengene følge barnet), og i partiet betoner man vigtigheden af forældrenes valgmuligheder. Mens man i partier som Alternativet og Enhedslisten taler for lovsikrede rammer for børnefamilierne i forhold til netop tid og omsorg. Herunder arbejder man i disse partier for, at forældre skal have ret til en deltidsstilling, mens børnene er små og ret til at passe børnene ved sygdom hele sygdomsperioden. Der er således fortsat vidt forskellige forståelser af, hvordan man fra politisk hold støtter børnefamilierne i en tidstrængt hverdag, og det ser ud til, at det også i dag er svært at lande politiske løsninger i familietidens favør. Forældre er, med Roses ord, således fortsat forpligtede til at agere som frie subjekter og dermed se deres hverdagsliv som resultatet af egne valg. I sådan en politisk rammesætning er tidsmestring ikke alle forundt.

### Familietid, fleksibilitet og rådighed

Den tyske sociolog Oskar Negt viste i 1980'erne, hvordan familielivet nemt kommer under pres i en kapitalistisk samfundsøkonomi, hvor der skabes ulige vilkår for familierne, der afhængigt af forældrenes arbejdsvilkår oplever at have bedre eller ringere mulighed for at skabe et godt hverdagsliv (fx Negt & Kluge, 1993). Negt viste blandt andet, hvordan sociale og økonomiske uligheder på arbejdsmarkedet påvirker forældres mulighed for at balancere deres arbejds- og familieliv. Et forhold som også Rosa peger på væsentligheden af, når forskellige krav og strukturer på arbejdsmarkedet giver forældrene forskellige vilkår for at skabe resonans i familielivet (Rosa, 2021). Men vi kan samtidig



tale om, at grænsen mellem arbejds- og familielivet er ændret, og arbejdslivet fylder mere. Således kastede den amerikanske sociolog Arlie Hochschild med sit begreb om 'the time-bind' i slutningen af 1990erne lys over det forhold, at den tidligere indiskutable værdi af familielivet var blevet afløst af værdien af arbejdet. Udsigten til at blive honoreret for en god indsats på arbejdspladsen var blevet mere attraktiv, og det kunne få forældre til at vælge at arbejde frem for at lægge energien i familien. Særligt hvis arbejdet var præget af fleksibel tid. Grænserne mellem familielivet og arbejdslivet er således langt mere perforerede end tidligere (Hochschild, 1997). I forlængelse heraf skriver også Kristensen i en dansk kontekst om, hvordan tidligere mere traditionelle rammer for arbejdslivet er forsvundet, hvilket betyder, at arbejdet i dag flyder ind over privatlivet og dermed familien (Kristensen, 2011). Familielivet kommer således under pres, og arbejdslivet fylder og værdisættes på nye måder.

Når vi interviewer forældre om deres bestræbelser på at etablere en tidsmæssig balance mellem deres arbejds- og familieliv, træder væsentligheden af fleksibilitet i arbejdslivet frem som et centralt forhold. Hos nogle forældre er arbejdslivet bundet op af tidsregimer grundet fx skiftehold og nødvendigheden af fysisk tilstedeværelse på arbejdspladsen (Grumløse, 2015). I andre familier ser vi, at fleksibilitet muliggør tid til børnene fx ved, at forældrene kan hente dem tidligt i daginstitutionen, men også at dette ikke nødvendigvis fører til en oplevelse af at have "nok tid" i hverdagen. Tiden forskybnes bare, så den bliver ekstra træg, fx når børnene er puttet. Atter andre har gjort op med tidspreset og taget drastiske beslutninger for at slippe for en hverdag præget af tidsknaphed og dårlig samvittighed og "fingre der slår på mod bilrattet, mens vi kører fra den ene ende af byen til den anden for at hente børn i myldretiden", som en mor formulerer det i et interview.

Ønsket om at bruge tid sammen med sine børn, engagere sig og investere i børnenes hverdagsliv, det som i forældreskabslitteraturen også kan betegnes som et intensiveret forældreskab (fx Faircloth, 2014), går på tværs af forældrenes fortællinger. Louise, en af de mødre vi har interviewet om hverdagslivet med børn (Marschall, 2016-2018), havde en lederstilling, da deres første barn blev født. Hun fortæller følgende om forældrenes bestræbelser på at få hverdagen til at hænge sammen, så de kunne føle sig som gode forældre samtidig med, at de begge arbejdede mange timer og havde en spirende karriere:

*Jeg hentede tidligt. Jeg mødte klokken halv syv og gik klokken halv tre. Var massivt sammen med mit barn, som jeg kalder det. Altså sådan intensivt, for ligesom sådan at være ekstra meget mor. Og når hun sov klokken 19, så arbejdede jeg til klokken 23. Og alting foregik med tankerne delvist på arbejdet. (Louise, mor til to)*

I denne familie opdelttes dagen, så forældrene kunne præstere på både hjemmefronten og i arbejdslivet. Flexibiliteten var stor, og der var god mulighed for at tilrettelægge arbejdstiden, så Louise havde tid sammen med datteren om eftermiddagen. En fleksibilitet som på daværende tidspunkt betød, at Louise kunne tilrettelægge sit job, så hun samlede en del af de opgaver, der kunne løses hjemmefra til efter, at datteren var lagt i seng. Louise og hendes mand Peter havde således gode erfaringer med at håndtere tiden, så der blev plads til det, der var vigtigt for dem både i relation til datterens opvækst og i forhold til deres arbejde. Selvom dette hverdagsliv byggede på relativt stramme tidsregimer, og tiden var skemasat fx til at være ”ekstra meget mor”, lykkedes det for dem både at opretholde accelerationen og tøjle tiden. Der var en oplevelse af at skabe resonans i hverdagen. Familien levede således op til den politiske forståelse af, at forældre selv former familiens hverdag ved at træffer de valg, der er gode for dem og deres børn. Deres daglige tidsmestring kan ses som et resultat af, at forældrene så at sige træffer de valg, som de fra politisk hold forventes at træffe. Valg der skal sikre, at de har tid til hinanden, og samtidig lever op til samtidens ideal om, at ”god tid sammen” er godt.

I Bachs undersøgelse af ”overskudsfamilier” ser vi lignende italesættelser af det gode forældreskab og den gode barndom, når hendes informanter fortæller om nødvendigheden af ”at fylde børnene op med mor” (Bach, 2015, s.76). Sådanne formuleringer konnoterer til en mor, der primært er hjemme og bruger tiden på at etablere rolige og hyggelige rammer for børnene. Moderskabet bliver her en vigtig identitetsmarkør og italesættes som noget, der trumfer en erhvervskarriere rent prestigemæssigt. Modsat mødrene i Bachs studie, går Louise ikke hjemme. Hun spiller så at sige på to heste, hvor hun både søger at sikre sig som karriere-kvinde ved at stå i spidsen for en afdeling og arbejder samtidig hårdt på at ”fylde datteren op med mor”, når hun henter tidligt og prioriterer at være sammen med sit barn.

Disse forældres måde at mestre tiden på trækker en grænse til de familier, der ikke oplever at kunne jonglere med tiden. Vi er optagede af, at den fleksibilitet, som Louise beskriver, ikke er mulig for alle, som det også fremgår af Rockwool Fondens undersøgelser (Bonke & Christensen, 2018; Fallesen & Mortensen, 2024). Vi møder den fx ikke blandt forældre, der arbejder i industrien (Grumløse, 2015). Her kan de interviewede forældre berette om, hvordan den manglende mulighed for at skabe tid til det fælles hverdagsliv i familien er til gene for såvel børn som voksne. Det kommer blandt andet til udtryk i et interview med Jesper, der er far til to og arbejder klokken 15 til 23 alle hverdage og indimellem også i weekenden. Han siger:

*Jeg synes, at aftenarbejdet har trukket tænder ud, og jeg tror, det trækker endnu flere tænder ud end nat- og dagarbejde. Det tror jeg, det gør. Og man kan også se det, altså, jeg er den eneste, der*



*har børn på det hold, og man kan også mærke det på min chef. Han ved det godt, altså... det kan ikke blive ved. Jeg kan ikke arbejde for ham de næste... ja, bare to år. Så er det sket. Der sker for meget, og jeg går glip af for meget, og så gik det galt igen, da ... [ældste barn] skulle til fodbold [...] ja, jeg synes, jeg har lidt stort afsavn... (Grumløse, 2015, s. 10)*

De forældre, der har deltaget i undersøgelsen *Familie og hverdag*, er ansat i stillinger, der kræver en kort eller mellemlang uddannelse, men deres vilkår deles på tværs af uddannelseslængde. Således opleves forholdene i sygehusvæsenet også ofte som familie-uenlige, og det går på tværs af uddannelseslængde (fx Lindemann, 2022). Det afgørende ser i denne sammenhæng ud til at være indflydelsen på egen arbejdstids placering og dermed muligheden for at kunne tilrettelægge hverdagen, så der også kan tages hensyn til familiens behov for at have et fælles hverdagsliv. Fraværet af fleksibilitet i hverdagen har således betydning for, i hvilken grad man kan være sammen med sine børn og netop samværet er det, der mangler tid til, når man ikke oplever at have indflydelse på den daglige tidsorganisering. De forskellige erfaringer, forældrene gør sig, får betydning for, hvordan de kan forstå sig selv og familiens hverdag.

### Flertydighed og bagsiden af medaljen

Forældre som Louise og Peter, der oplevede at kunne mestre tiden, er dog også på hårdt arbejde. Når Louise var hjemme og sammen med datteren om eftermiddagen, stod hun samtidig til rådighed på telefonen og over mail, hvis der skulle opstå forhold på arbejdspladsen, hun skulle indover. Grænsen mellem hendes arbejds- og familieliv var med andre ord utydelig og åben (jf. Hochschild, 1997). Fleksibiliteten kan således have den bagside, at forældrene sjældent har fri. Der ses dermed et potentielt krydspres mellem familie- og arbejdslivet, når tiden lader sig håndtere (Kristensen, 2011). Det betyder, at en del forældre bærer rundt på en samtidig dårlig samvittighed over for både børn og arbejdsplads (Grumløse 2015; Marschall & Munck, 2021; Marschall & Grumløse, 2024). I overensstemmelse hermed påpegede Familie- og Arbejdslivskommissionen i 2007:

*Jo mere grænseløst arbejde man har, jo flere problemer med balancen har man, alt andet lige. At et arbejde er grænseløst vil sige, at det er svært at sætte en grænse mellem, hvornår man arbejder, og hvornår man har fri (Familie- og Arbejdslivskommissionen, 2007 s. 13)*

Vi hæfter os dog ved, at forældre, der på daglig basis kan tilgodese hverdagen med børn, ved fx at lægge en del af deres arbejde efter at børnene er puttet, ofte kan træffe disse valg *selv*, og netop det at kunne træffe valget på egen hånd ser ud

til at være forskelssættende. Forældre med sådanne vilkår skal ikke, som Jesper, hans værkfører eller en ansat i sygehusvæsenet forhandle med kollegaerne om fx at møde en time senere eller gå en time tidligere en dag, hvor det er nødvendigt. Forældre, der er del af et tæt samarbejdende arbejdsfællesskab, hvor man er afhængig af hinanden, kan omvendt sjældent være fleksible ”på egen hånd”. Når de skal have bedre tid til familielivet, skal deres eventuelle fleksibilitet forhandles med kollegaerne. Som moderen Thea, der som Jesper arbejder i en produktion, fortæller:

*Altså, og det er ikke noget jeg aftaler med firmaet. Det aftaler jeg med mine kollegaer. Sådan er det. Vi er nået dertil, at vi er nødt til at gå ind og arbejde over for hinanden og bytte rundt på en sådan måde, at alle folk kan få deres hverdag til at hænge sammen. (Grumløse, 2015, s. 20)*

Således peger forældrene i undersøgelsen *Familie og hverdag* på, at tids-min-gelering i hverdagen for dem er en kollektiv handling, og derfor også må være en undtagelse. Det kan være en mulighed i særlige situationer, og der hvor kollegaer kan drage omsorg for hinanden, så hverdagen med børn kan hænge bedre sammen. Det kan fx være, at man som Thea kun kan få weekenden som forælder med delebørn til at hænge sammen, hvis man indimellem får ”lidt elastik” af sine kollegaer og enkelte dage kan gå tidligere, end arbejdstiden tilsiger det. Men det er, grundet nødvendigheden af de kollektive forhandlinger, ikke en daglig mulighed for den enkelte. Dvs. det kan sagtens være, at der altid er en, der tages hensyn til, men det kan ikke være den samme hver dag. Dertil vil skævvridningen kollegaerne imellem blive for stor. De kollektive balanceringer på arbejdspladsen bliver i sådanne tilfælde vilkår, der virker ind i familierne og får betydning for, hvordan den enkelte families hverdag fungerer. Disse kollektive forhandlinger vil ofte være at finde i produktioner og servicefag, hvor man er afhængig af at være fysisk til stede og lægge sin arbejdstid på arbejdspladsen og afspejler arbejdsmarkedets ulige vilkår (jf. Negt & Kluge, 1993; Rosa, 2021).

Den ulighed, som også Rosa peger på, er en realitet i det moderne samfund, ser vi her eksemplificeret ved, at den daglige fleksibilitet i hverdagen er noget, kun nogle har mulighed for qua deres vilkår på arbejdspladsen. Andre har den alene ved særlige lejligheder og under omstændigheder, der kræver kollegaernes fleksibilitet eller andre familiemedlemmers velvilje. Det betyder, med Rosas begreber in mente, at nogle familier har væsentlig bedre vilkår for at skabe en hverdag med en høj grad af resonans end andre. Det skelsættende synes at være, hvorvidt hverdagen opleves som håndterbar eller ej. Vi ser således et hverdagsliv i familierne i dag, hvor der på den ene side trækkes en grænse mellem de forældre, der har mulighed for at mingelere med tiden, og de forældre, der ikke har denne mulighed, og hvor der på den anden side trækkes grænse mellem forældres

forskellige grader af fleksibilitet. Det er ikke nødvendigvis meget store eller iøjnefaldende forskelle forældrene imellem, men betragtet i forhold til hinanden bliver det tydeligt, at dette adskiller og opdeler familierne, og det skaber væsensforskellige betingelser for at være forældre og familie i nutidens samfund. Sagt på en anden måde er familierne sat i et ulige forhold af en familierpolitik, der betonede det frie valg, men ikke tager højde for, hvilke vilkår forældrene faktisk har i deres arbejdsliv.

### Familier der tager tiden tilbage

På tværs af interviewmaterialet møder vi forældre, der beskriver, hvordan en presset hverdag på et tidspunkt skubbede dem ud over kanten. Der er nogle forældre, der fortæller om, hvordan deres børn mistrivedes og andre forældre, der fortæller, at de oplevede sygemeldinger grundet stress. Hverdagens krydspres og det daglige tids-tyranni var blevet for voldsomt. Nogle af disse forældre har taget konsekvensen og besluttet ”at tage tiden tilbage”. Dette gælder for Ditte og Tobias, der som mange andre forældre kæmpede med at få hverdagen til at fungere. De valgte, at Ditte skulle sige sit sygeplejerskejob op og passe børnene hjemme. Denne beslutning betød, at de måtte flytte for at tilpasse sig den nye økonomiske situation, og de reducerede familiens forbrug kraftigt, så de kunne leve af Tobias’ løn. Det blev for dem et tilvalg af andre værdier end de materielle forhold, og tid sammen som familie blev en markør for det, der var vigtigt. Ditte fortæller:

*Nogle gange gør det mere ondt end andre, nogle gange gør det slet ikke ondt, nogle gange er det bare fedt. Jeg tænker i høj grad, at jeg hele tiden står på sådan en, altså, det er tit, at jeg skal gøre op med mig selv, hvad jeg har lyst til, og hvornår jeg lever i overensstemmelse med mine værdier, fordi jeg kan godt synes, det er rigtig hårdt. Jeg synes, det er sindssygt hårdt at gå hjemme, specielt når man gør det alene [...]. Hvis jeg ligesom gik den alternative vej og gjorde noget andet, det har jeg jo fx prøvet, da vi var ude i hamsterhjulet, så var jeg jo overbøvedet ikke i sync med mine værdier, og det føltes virkelig dårligt.*

Ditte fortæller videre om, hvordan beslutningen om at gå hjemme fik betydning for familiens samhørighed:

*Hverdagen blev vores ønsketilstand i stedet for, at man lever hverdagen for at se henimod, at nu skal vi også holde ferie i tre uger. [...] Vi ville gerne have følelsen af, at det er det, vi er i lige nu og her, det er det, der er dejligt.*

Vi betragter forældrenes beslutning om at få mere fælles tid i familien som et eksempel på, at nogle forældre træffer livsomvæltende valg. De veksler materiel (og måske umiddelbart også social) status med to biler, ferierejser og et stort hus til øget familietid og muligheden for at få en ganske anden rytme i hverdagen, hvor de kan styre tiden, og det er dem, der sætter tempoet. De gør, som politikerne opfordrer til: De tilrettelægger den hverdag med børn, de finder god. Men de skiller sig også ud.

Ditte beskriver, hvordan de nu har rolige morgener, hvor de ikke skal stresse ud ad døren. Der er på daglig basis tid til, at børnene kan dvæle ved det, de er optagede af, og der er tid til at inddrage dem i dagligdagens gøremål. Ditte og Tobias oplever, at de har tiden, fordi de har truffet de nødvendige beslutninger, og tilrettelagt hverdagen i familielivets favør. De veksler med deres egne ord materiel velstand til børn i trivsel. Ditte formulerer det således:

*Jeg kan i hvert fald se, at sådan statistisk set så skulle vi jo have nogle børn, der mistrives, og det har vi ikke. [...] Nej, vi har heller ikke nogen børn med diagnoser. Vi har til gengæld nogle børn, der – nu bliver det sådan rent prale-prale – [...] men af de børn vi har haft, som vi har sendt i skole, som ikke har været i institution, havde de (lærerne) sjældent oplevet at få et barn i skolen, som var så skoleklar. Altså empatisk, omsorgsfuld over for kammeraterne, lydhør overfor lærerne og sådan. De var sådan helt blown away, og jeg sad bare der og fik helt tårer i øjnene.*

I ovenstående citat sætter Ditte lighedstegn mellem familiens valg om at tage tiden tilbage og dermed forældrenes tidsinvestering i familiens fælles liv og børnenes trivsel både derhjemme og i skolen. I denne ”transaktion” kan forældrene samtidig forstå sig selv om gode forældre, der får anerkendelse fra skolen og udfylder forældreopgaven med at levere skoleparate børn, der tilmed er empatiske og omsorgsfulde. De har således truffet ”gode valg” på både familien og samfundets vegne, og lever på den måde op til det politiske krav om at tage teten og dermed tage ansvaret på sig. Dermed er Ditte og Tobias ude over den daglige mingelering af tiden, som Louise og Peter, Thea, samt Jesper og hans hustru er i hver dag. De er ikke, som de øvrige forældre, i risiko for at opleve, at den daglige fleksibilitet i samspillet mellem arbejds- og familielivet presses i en grad, der skaber stress, som Familie- og arbejdslivskommissionen påpegede var en risiko (Familie- og arbejdslivskommissionen, 2007). De skal heller ikke slås med, at familiemedlemmernes rytmer ikke passer sammen. Ditte og Tobias oplever, at de har skabt resonans i hverdagen, og de har samtidig ageret som de frie subjekter, de italesættes som fra politisk hold.

## Familietid: Ikke for alle

Med Hartmut Rosas begreber in mente får vi øje på, hvordan familier på forskellig vis oplever det moderne livs acceleration. Mange oplever, at familien som "resonanshavn" for nærvær, opmærksomhed, hengivelse og empati (Rosa, 2021: 233) har svære vilkår. Det er forældre, der oplever en hverdag præget af dissonans, hvor daglige kampe for tid, nærvær og opmærksomhed gør det vanskeligt at møde hinanden i en resonansmodus (Rosa, 2021). Om man oplever resonans eller dissonans i hverdagen, er – set i en nutidig familiepolitisk prisme – resultatet af forældres egne evner til at træffe gode valg eller manglen på samme. Som Nikolas Rose konkluderer, er nutidens forældre forpligtede til at agere som frie individer, og dermed pålagt at træffe deres individuelle valg eller i det mindste lade som om, at de er frie til at tilrettelægge hverdagen, som de finder passende (Rose, 1999). Mens Rosa peger på samfundets mange strukturelle bånd, peger Rose således på den underliggende fortælling om borgeren som fri. I en sådan virkelighed vil forældre let kunne betragte sig selv som eneansvarlige for familiens hverdagsliv og se deres forældreskab som mindre vellykket, når hverdagen opleves hektisk og presset. Det er denne artikels ærinde at pege på konsekvensen af, at familiepolitikken i dag lader som om, at forældrene er frie, og samtidig overser de strukturelle og forskellige vilkår, som blandt andre Rosa påpeger er reelle. Konsekvensen er, at tidspresset for familierne almenføres, men kun nogle forældre er i stand til at etablere holdbare løsninger i hverdagen.

Tid med familien efterspørges på forskellig vis af de forældre, vi har interviewet. Langt de fleste forældre er dagligt på arbejde med at tilrettelægge hverdagen med børn, så der er plads til omsorg og nærvær, men som vist i analysen, er der stor forskel på, hvilke muligheder forældrene har. En familie som Jespers har ikke mulighed for at indrette hverdagen anderledes, end vilkårene på arbejdspladsen tillader det og dermed få bedre tid til familiens fælles liv. Han har meget lille indflydelse på, hvordan familielivets tid kan organiseres, og det er på daglig basis svært at skabe plads til det, der er vigtigt for ham og hans familie. Har man et arbejdsliv, der er karakteriseret ved fikstid og ikke flekstid, er mulighederne nogle ganske andre, end hvis man omvendt har en høj grad af fleksibilitet. I tillæg hertil skal forældre ansat i mindre fleksible stillinger ofte forhandle med deres kollegaer, hvis der skal ændres i arbejdstiden. Det individuelle valg kan med andre ord ikke altid træffes, hvis man er del af et kollektiv på sin arbejdsplads. Det betyder, at nogle forældre oplever, at det er ganske svært at få hverdagen til at hænge sammen på måder, der er i overensstemmelse med deres grundlæggende værdier og det, de betragter som en god hverdag ikke mindst for deres børn.

Andre forældre kan qua et dagligt tidsmanagement være til stede og sammen med deres børn på netop den måde, de ønsker det. Louise og Peter er et eksempel på forældre, der tilrettelægger hverdagen minutiøst, så de kan være både effektive på arbejdspladsen og nærværende i familien. De er, som Ditte formulerer det, del af hamsterhjulet, men de oplever, at de har rådighed over tiden og indflydelse på,

hvordan hverdagen skal tilrettelægges, og hvad der skal prioriteres. Til gengæld er grænsen mellem forældrenes arbejds- og familieliv også ganske transparent, hvilket i sig selv kan være hårdt arbejde at håndtere.

I andre familier som fx Ditte og Tobias' træffes beslutningen om en mere "varig" tidsmestring. Her lægges både økonomi og hverdag om, og forældrene sikrer på den måde, at der er god tid til familielivet. Ikke som noget, der skal forhandles eller planlægges på daglig basis men som noget, der er et vilkår og konsekvensen af, at beslutningen om mere varig familietid er truffet.

Forskellighederne mellem familierne, vi her har tegnet konturerne af, tydeliggøres særligt, når vi holder dem op mod hinanden. Således har forældre ret forskellige vilkår for at leve op til det forældreskab, der i dag italesættes fra politisk hold, hvilket igen placerer forældrene i et samfundsmæssigt hierarki, hvor nogle står bedre end andre og nogle måske nemmere end andre kan træffe beslutningen om overhovedet at stifte familie (Fallesen & Mortensen, 2024). Konsekvensen, af at man fra politisk hold ikke adresserer de temmelig forskellige vilkår i hverdagslivet, er, at man skubber til allerede eksisterende ulige forhold i samfundet, men det sker på subtile måder, der gør, at nogle forældre oplever dem selv og deres forældreskab som mislykket.

Når vi i denne artikel har set nærmere på betydningen af den aktuelle familiepolitik og betragtet, hvordan forældre i dag har forskellige vilkår for at leve op til den forældrerolle, som italesættes fra politisk hold, får vi således øje på vigtige dynamikker i samfundet, hvor tidshunger er et vilkår i mange familier, men muligheden for at håndtere denne og mestre tiden ikke er for alle.

**Anja Marschall, Lektor, ph.d., Københavns Professionshøjskole**

**Sine Penthin Grumløse, Docent, ph.d., Professionshøjskolen Absalon**



## Litteraturliste

- Akselvoll, M. Ø. (2023). Mentale byrder: Mødres usynlige arbejde er større, end vi tror. I: Dagbladet *Information* den 11.4.2023.
- Althusser, L. (1983). *Ideologi og ideologiske statsapparater*. Århus: Forlaget Grus.
- Bach, D. (2015). *Overskudsfamilier. Om opdragelse, identitet og klasse blandt velstående familier i Nordsjælland*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bonke, J. og Christensen, A, E. W. (2018). *Hvordan bruger danskerne tiden?* ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed. København: Gyldendal.
- Børnekommissionen (1981). *Børnekommissionens betænkning*.
- Faircloth, C. (2014). Intensive parenting and the expansion of parenting. I E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth & J. Macvarish, *Parenting Culture Studies*. London: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137304612.0008>
- Fallesen, P. & Mortensen, L. H. (2024). *Kortuddannede kvinder får nu færrest børn*. Rockwool Fonden, Forskning.
- Familie- og Arbejdslivskommissionen (2007). *Chance for Balance – et fælles ansvar*. anbefalinger fra Familie- og Arbejdslivskommissionen.
- Folketingstidende (1954-2010). *Folketingstidende: Forhandlingerne i folketingsåret*. Albertslund: Schultz Grafisk.
- Grumløse, S. P. (2014). *Den gode barndom: Dansk familiepolitik 1960-2010 og forståelsen af småbarnets gode liv* (Ph.d.-afhandling). Roskilde: Roskilde Universitet.
- Grumløse, S. P. (2015). *Familie og hverdag*. 3F.
- Grumløse, S. P. (2017). *Den gode barndom*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Grumløse, S.P. & Marschall, A. (2024). Familietid. En historisk og nutidig slagmark. Tidsskriftet *BARN*.
- Holten, E. (2024). *Underskud. Om værdien af omsorg*. København: Politikens Forlag.
- Humaidan, M.M. (2023). *Ærømanifestet. Om længslen efter et andet familieliv*. København: Gyldendal.
- Hochschild A. (1997). *The Time Bind: When Work becomes Home and Home becomes Work*. New York: Henry Holt and Company.

Kristensen, A.R. (2011). *Det grænseløse arbejdsliv - At lede de selvledende medarbejdere*. Gyldendal Business.

Kommissionen vedrørende kvinders stilling i samfundet (1970). *Betænkning vedrørende familiens og børnenes tilpasning*. Betænkning nr. 575.

Lindemann, B. (2022). Vi er nødt til at være mere åbne om det svære i lægelivet. *Dagens Medicin* 13.10.2022.

Marschall, A. (2016-2018). *Samarbejde om børns trivsel*. Forskningsprojekt, Københavns Professionshøjskole.

Marschall A. & Grumløse, S.P. (2022-2024). *Tid til familien*. Forskningsprojekt, Københavns Professionshøjskole/Professionshøjskolen Absalon.

Marschall, A. & Munck, C. (2021). Tillid og tvivl. Dilemmaer i forældre og pædagogers samarbejde om småbørns hverdagsliv. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 2021 (1).

Negt, O., and Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. University of Minnesota Press.

Regeringens Børneudvalg (1996). *Far, mor, børn og arbejde*. Regeringens Børneudvalg.

Rosa, H. (2014). *Fremmedgørelse og acceleration*. København: Hans Reitzels Forlag.

Rosa, H. (2021). *Resonans – En sociologi om forholdet til verden*. Eksistensen.

Rose, N. (1999). *Inventing our selves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge.